

Creació en desavantatge

Guillem Fiol Pons

En un temps en què el cinema ja començava a demarcar-se de la barraca de fira (urbana o rural, fixa o itinerant, és igual) a què semblava condemnat i es reivindicava com un mitjà de creació artística amb ple dret, la vella Europa pretenia ser quelcom més que la mare biològica del peculiar cinematògraf, tement que els Estats Units es podien quedar amb la potestat educadora, encaminada cap a la plasmació d'un nou llenguatge. Eren temps en els quals uns quants països europeus tenien molta dir creativament, en contrast amb la situació actual, en la qual, amb excepcions i sempre en opinió de qui signa, tot es redueix a un elitisme i a una defensa a capa i espasa d'un "cinema d'autor" mal entès, tan mal entès que fins que no s'entengui de manera diferent està destinat a xocar amb els gustos del públic i, per tant, a fracassar. Sigui com sigui, a principis del segle XX Alemanya, que tindria un paper tan desgraciat en els esdeveniments polítics de les següents dècades, era el país on uns quants escriptors i artistes protagonitzaven el moviment expressionista. El conegut marc de la Literatura i les Arts, en majúscula, va ser traspasat per una sèrie de cineastes que varen considerar que les inquietuds i constants expressionistes podien ser aptes per ser transmeses també a través del cinema. Són unes quantes les obres interessants que

en sortiren i, ja que l'espai és curt i el temps, breu, dedicaré unes paraules només a dues d'elles: *El Golem* i *El gabinet del Doctor Caligari*.

És possible que el lector hagi tingut una major oportunitat de veure la segona que no la primera, menys famosa i difosa, de manera que em centraré una mica més en la "desconeguda", però també prou digna d'atenció. Si englobem les dues dins l'expressionisme cinematogràfic és, òbviament, perquè comparteixen una sèrie de trets. Molt s'ha parlat, en primer lloc, dels decorats que es varen construir per a elles, ja que és l'aspecte que més directament i visualment les vincula amb l'expressionisme. És realment desconcertant la primera visió de Hostenwall, el poble fictici d'*El gabinet del Dr. Caligari*, un pla general d'una tela pintada on es veu la disposició acumulativa i piramidal d'unes cases on predominen les distorsions i les diagonals, línies que seran l'estructura bàsica fins i tot de construccions efímeres com les tendes de la fira ambulante que visita el poble. Els edificis d'*El Golem* són semblants, però potser menys exagerats i caracteritzats més pels desequilibris, com es pot veure en l'existència d'arcs apuntats de vinculació gòtica però de morfologia irregular. Comparteixen, per tant, la decisió d'ambientar les narracions en arquitectures irreals, però s'hi pot veure una diferència, un tant subjectiva si es vol: l'ambientació un mica naturalista d'*El Golem*, amb les cases dels

jueus pràcticament excavades a la roca, és molt més versemblant que l'expressivitat asèptica dels carrers de Hostenwall, que certament fan la sensació inquietant que pretenen, però no s'aconsegueixen desprendre d'una artificialitat que sí que es va saber evitar a *El Golem*. Per altra banda, sembla que en aquesta la inestabilitat interior es vulgui manifestar exteriorment més per les línies ondulants, de la qual l'escala de cargol de la casa de Löw n'és un bon exemple i que, per tant, connectaria més amb les formes de Munch que amb les de Kirchner, per posar un cas, les angulositats del qual sí que es podrien connectar amb *El gabinet del Dr. Caligari*. La segona característica bàsica de l'expressionisme cinematogràfic és el joc constant entre llums i ombres, molt útil per a donar el to general de les narracions i també per a resoldre moments concrets, com és l'assassinat de l'amic del protagonista a *El gabinet del Dr. Caligari*, posada en escena molt semblant, a més, a un moment d'un altre dels films expressionistes per excel·lència, *Nosferatu* de Murnau. Tant els decorats com la fotografia són dos trets fonamentals que ja han centrat l'atenció de molts estudiosos i comentaristes i, per tant, no vull estendre'm més en banals llocs comuns.

Troband-nos com ens trobem davant dues pel·lícules encara mudes, crec que és interessant fer referència a un aspecte que influeix bastant en el ritme que cada un dels directors aporta a la seva obra

...la vella Europa pretenia ser quelcom més que la mare biològica del peculiar cinematògraf, tement que els Estats Units es podien quedar amb la potestat educadora, encaminada cap a la plasmació d'un nou llenguatge

i que és el primer que ens trenca una mica la nostra percepció habitual dels films sonors: els rètols. Per trivial que pugui semblar a primera vista, és remarcable com les dues obres que ens ocupen tracten aquest recurs de manera molt diferent. En el cas d'*El Golem*, una notable duració del film (uns 90 minuts) es combina amb una gran economia de rètols, considerant que en molts casos no són necessaris; en canvi, a *El gabinet del Dr. Caligari* una breu durada (52 minuts) es barreja amb una presència important de subtítols, potser necessària per explicar clarament el desenvolupament de la seva "detectivesca" trama d'assassinats. No ens pensem que aquesta problemàtica ens cau tan lluny: pensem si no amb la introducció a darrera hora de les veus en off explicatives de *Blade Runner* (R. Scott, 1983) o en els dubtes de Mel Gibson a l'hora de sospesar la necessitat o no de subtítol *The Passion of the Christ* (La Pasión de Cristo, 2004).

Trobarem semblances notables entre *El Golem* i *El gabinet del Dr. Caligari* també a nivell temàtic, encara que la seva resolució sigui molt diferent. Pel que fa a la segona, Kracauer recull al seu estudi² les transcendents modificacions que va sofrir el guió inicial quan el director Robert Wiene es va fer càrrec del projecte, transformant el que havia de ser un film més aviat de denúncia en un de menys "revolucionari". No vull caure en el parany de plasmar hipò-

tesis sobre quin dels dos plantejaments hagués estat millor, però sí que m'agradaria dir que, encara que Wiene va saber conservar i transmetre l'atractiu i tenebrositat de la història original, la conclusió del relat resulta forçat i fregui una manca de coherència entre l'artificialitat de la major part de la pel·lícula i el realisme gens fantasiós del final.³ Sigui com sigui, les dues pel·lícules que ens ocupen tracten del tradicional mite de l'home que volia ser déu, vinculat indirectament amb el popular relat romàntic de Mary Shelley *Frankenstein* i d'una actualitat constant cinematogràficament parlant, des de les més fidels o més lliures adaptacions d'aquesta novel·la fins a la ja citada *Blade Runner* o *Artificial Intelligence* (Inteligencia Artificial, S. Spielberg, 2002). Al cap i a la fi, en els dos casos es tracta el tema de la creació i domini de vides pseudohumanes que, destinades en un principi a satisfer les necessitats dels seus creadors, acaben suposant un greu problema per aquests o per la societat. Al final d'*El Golem*, el poble jueu agraeix

a Déu que els hagi salvat de la destrucció de mans del que havia de ser la seva arma contra l'emperador i, a *El gabinet del Dr. Caligari*, sobra recordar els assassinats que comet Cesare per ordres del malvat doctor. Òbviament, en tots dos casos es poden establir analogies amb successos i personatges de la més trista Història de la humanitat, fins i tot amb els que encara havien de tenir lloc quan es varen concebre els dos films, que no són més que un ressò del perill que suposa jugar a ser déus, amb el desavantatge de no ser-ho. ■

(1) Aquesta idea es reprendrà al cinema americà en dos exemples que presenten una direcció artística peculiar, com són *Macbeth* (O. Welles, 1948) i *Johnny Guitar* (N. Ray, 1954), totes dues per a la productora Republic.

(2) KRACAUER, S., *De Caligari a Hitler. Una història psicològica del cine alemán*, Paidós, Barcelona, 1985 (1947), pàg. 68.

(3) Curiosament, jo mateix escrivia no fa gaire un article sobre *Spellbound* (Recuerda, A. Hitchcock, 1945), on un somni del protagonista està directament vinculat amb el seu entorn al sanatori mental on treballa, cosa que té un clar paral·lelisme amb el final del film de Wiene.

El gabinet del Dr. Caligari.

El gabinet del Dr. Caligari.

El Golem.

